

3.2. Особливості впровадження та розвитку комплаєнс-контролю ризиків ВК/ФТРЗ у СПФМ

Комплексний підхід до дослідження системи фінансового моніторингу є предметом вивчення як економістів, так і юристів. Науковці звертаються до опрацювання різних питань, пов'язаних з управлінням ризиком фінансового моніторингу, зокрема, запровадженням комплаєнс контролю. Певний внесок в цій галузі зробили О. В. Київець [183], С. О. Дмитров з співавт. [145], О. О. Куришко [214], В. Рисін [335], М. В. Селезньова [348], Ж. О. Андрійченко з співавт. [71] та ін.

Держфінмоніторингом України затверджено Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму [306], але більшість положень залишаються неформалізованими і невизначеними. Поняття «комплаєнс» зафіксовано Положенням про організацію внутрішнього контролю в банках України, затвердженим Постановою Правління Національного банку України № 867 від 29.12.2014 року як дотримання банком законодавчих норм, ринкових стандартів, а також положень та внутрішніх документів банку, зокрема, процедур щодо організації системи фінансового моніторингу [312].

У рекомендаціях Базельського комітету з питань банківського нагляду термін «комплаєнс-контроль» закріплено як самостійну діяльність, що здійснюється в банках щодо оцінки, визначення, консультування, контролю та повідомлення про комплаєнс-ризик банку. Отже, під комплаєнс-ризиком означено ризик виникнення правової відповідальності, фінансових збитків, репутаційних втрат фінансової установи в результаті порушення законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що мають відношення до організації внутрішнього фінансового моніторингу [13; 14].

У науковій літературі розробляються підходи до комбінування напрямів комплаєнсу, тому що окремим безпековим спрямуванням є компленс-контроль ризиків фінансового моніторингу. М. В. Селез-

ньова [348] вважає, що комплаєнс можна розглядати як принцип надання послуг фінансовою установою відповідно до застосування законодавства, правил, кодексів та стандартів, що встановлюються компетентними органами, професійними асоціаціями та внутрішніми документами даної фінансової установи. Між тим, деякі науковці вважають, що об'єктивно існує гостра необхідність розробки і прийняття типового положення про структурний підрозділ з комплаєнс, введення посад комплаєнс-офіцерів [41], що співвідноситься з вимогами до фахівців, відповідальних за фінансовий моніторинг.

Комплаєнс формує основу контролю будь-якої фінансової установи, що функціонує за тими чи іншими правилами і є обов'язковою складовою системи управління [360], зокрема, щодо попередження ризиків фінансового моніторингу. Сутність комплаєнс-контролю втілюється в його основних функціях: аналітичній, інформаційній, попереджувальній, забезпечення та ін. Він є новим механізмом фінансового контролю за фінансовими послугами, що є предметом контролю системи фінансового моніторингу.

Впровадження комплаєнсу передбачає обов'язкову відповідальність комплаєнс-менеджера перед керівництвом та співробітниками за ідентифікацію та управління комплаєнс-ризиками, до яких належить контроль за можливими спробами ВК/ФТРЗ. За проведеними дослідженнями виявлено, що НБУ розроблені певні вимоги до комплаєнс [305], але значна роль належить фінансовим установам, які самостійно впроваджують системи управління даними ризиками. Між тим, слід зазначити, що саме мінімізація є метою управління ними, а не оптимізація, тому що вони характеризуються негативним впливом на діяльність фінансової установи.

Комплаєнс-ризиками мають прямий зв'язок з правильністю організації здійснення внутрішніх бізнес-процесів, зокрема, щодо протидії ВК/ФТРЗ, що є додатково одним із предметів інспектування у межах системи управління операційним ризиком.

При здійсненні операцій на ринках фінансових послуг фінансова установа встановлює ділові відносини з клієнтами на принципах розкриття потрібної інформації, реалізації завдань клієнта в його

діяльності. Фахівці фінансових установ, зокрема, банків під час проведення операцій клієнта до початку їх виконання зобов'язані проінформувати його про потенційну загрозу виникнення будь-якого пов'язаного з договором ризику.

При проведенні операцій на ринках фінансових послуг банк вживає заходи із запобігання легалізації грошових коштів, іншого майна, одержаних злочинним шляхом. Фахівці банку повинні повідомляти комплаєнс-контролеру про відхилення від уніфікованої практики споживання фінансових послуг, зокрема: про незвично ускладнені процеси розрахунків та інвестицій, що відходять від стереотипної практики проведення операцій. Фінансовим установам (банкам) рекомендується звертати особливу увагу на своєчасне інформування комплаєнс-контролером про такі операції, що можуть бути пов'язані з ВК/ФТРЗ, наприклад, купівля-продаж цінних паперів з оплатою готівкою у великих сумах та ін. У травні 2017 року НБУ оприлюднив 15 критеріїв для вияву споживачів фінансових послуг, операції яких можуть мати ознаки фіктивності, серед яких, наприклад, невідповідність фінансових ресурсів обсягам здійснюваної діяльності [378].

Виходячи з досвіду зарубіжних банків, пріоритетним у системі комплаєнс-контролю нового типу є комплексність, що передбачає поруч з організацією управління комплаєнс-ризиками, управління також операційним ризиком та ризиком репутації (іміджу).

Постійний моніторинг дій персоналу фінансової установи за виконання законодавства та внутрішніх принципів, запобігання негативному впливу на репутацію банку сприятиме мінімізації ризику використання банку з метою ВК/ФТРЗ та забезпечить стабільність довіри до банку на ринку [342].

У теперішній час в Україні сформовано дворівневу систему фінансового моніторингу, яка виконує покладені на неї функції.

Передові банки України, зокрема, ті, що активно займаються зовнішньоекономічною діяльністю, запроваджують в свою діяльність систему управління ризиком комплаєнс [340; 341; 342]. Так, СПФМ ПАТ «Укрексімбанк» – затвердив власну систему, яка передбачає контролювання дотримання законодавства України, корпоративних

процедур, вимог і політик, встановлених у банку, та основних морально-етичних засад надання фінансових послуг. Пріоритетними функціями при організації комплаєнс-контролю є: запобігання та протидія ВК/ФТ, оперативне врегулювання конфлікту інтересів [341].

При запровадженні системи управління ризиком комплаєнс у ПАТ «Креді Агріколь Банк» керівництво банку керувалось наступним: управління ризиком комплаєнс – провідний напрям діяльності фінансової групи Credit Agricole Group, до якої входить даний банк; стандарти реалізації процесу комплаєнс-контролю обов'язкові для виконання; наявність системи комплаєнс-контролю не перешкоджає розвитку бізнесу, а лише забезпечує його безпеку та ін. [342]. До організаційної структури підрозділу, що здійснює комплаєнс-контроль в цьому банку, входить департамент фінансового моніторингу, управління деонтології, відділи фінансового моніторингу в філіях банку та ін.

У ПАТ «КРЕДОБАНК» впроваджено систему управління ризиком комплаєнс. Під ризиком комплаєнс припускають ризик виникнення санкцій, можливу появу фінансових збитків, або втрати іміджу чи довіри до банку чи його партнерів, або пов'язаних осіб, невиконання діючого законодавства, внутрішніх прийнятих стандартів та етичних правил [340].

На думку науковців, головні ризики фінансової установи, що можуть бути пов'язані з відмиванням грошей, полягають у наступному [362]: встановленні ділових відносин з особою, причетною до легалізації злочинних доходів, присутності службовців, які свідомо підтримують канали відмивання доходів; наданні фінансових послуг, пов'язаних з відмиванням грошей; невиконанні (неповному виконанні) обов'язків з протидії відмиванню доходів, визначених законодавчо.

Основні обов'язки фінансової установи, як СПФМ, визначено нормативними актами [266; 309; 310], в яких сформульовано вимоги до призначення відповідального співробітника за проведення фінансового моніторингу; затверджено умови до внутрішніх правил і програм фінансового моніторингу; передбачено порядок проведення

ідентифікації клієнтів та ведення реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу; порядок обов'язкового сповіщення Держфінмоніторингу України про певні фінансові операції.

Ризик СПФМ з невиконання нормативних вимог щодо організації системи фінансового моніторингу має кримінальну відповідальність з фінансовими санкціями і може привести до припинення діяльності фінансової установи, отже, він має бути мінімізований.

Для забезпечення реалізації ефективної системи управління ризиками у системі фінансового моніторингу є підготовка кадрів за компетентністним підходом [111]. З цією метою розроблено фаховий тренінг для формування необхідних компетентностей у системі взаємодії з Держфінмоніторингом України. Тренінг з фінансового моніторингу – активний спосіб навчання, що є спеціальною формою запланованого процесу перетворення знань, умінь, комунікаційних навичок діючих чи потенційних відповідальних з фінансового моніторингу відповідно до фахових вимог органу регулювання [71].

Особливість тренінгу полягає у використанні спеціального програмного забезпечення «ЕКСПЕРТ-ФМ» [343] для вирішення завдань з обробки анкет фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб (табл. 3.2), що підлягають первинному фінансовому моніторингу, заповненні форм обліку та подання інформації до Держфінмоніторингу України.

Таблиця 3.2. Інформація, що зазначається в анкеті з фінансового моніторингу

Юридична особа	Фізична особа
Повне найменування	Прізвище, ім'я, по батькові та дата народження
Місцезнаходження (проживання)	
Чи є юридична особа благодійною або неприбутковою організацією	Громадянство
Ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ	Паспортні дані та реєстраційний номер ОКПП
Номер банківського рахунку та реквізиту банку в якому цей рахунок відкрито	

Юридична особа	Фізична особа
Характер та зміст діяльності (для фізичної особи-підприємця обов'язково)	
Мета та характер ділових відносин	
До якої категорії <i>рівня ризику</i> належить клієнт (<i>низький, середній, підвищений, високий</i>), що визначає відповідальний працівник	
Чи є юридична особа такою, що зобов'язана оприлюднювати річну фінансову звітність	Чи обіймає особа пост державного службовця, співробітника органу місцевого самоврядування першої або другої категорії, претендує на зайняття чи займає виборчу посаду в органах влади.
Дані про органи управління та їх склад	-
Дані про ідентифікацію осіб, які мають право на розпорядження рахунками і майном.	
Дані про володарів істотної участі та контролерів в юридичній особі	
Можуть додаватись доповнення до Анкети у разі необхідності до, під час та в процесі обслуговування клієнта у разі наявності нової інформації за результатами здійснення ідентифікації та вивчення особи	

Організаційно-методичне забезпечення проведення тренінгу є об'єктом інтелектуальної власності. Програма тренінгового навчання спрямована на досягнення необхідного рівня оволодіння професійними якостями відповідального працівника фінансової установи за фінансовий моніторинг із забезпеченням набуття всіх складових кваліфікаційних компетентностей щодо знань, умінь, комунікацій, автономності та відповідальності.

Система комплаєнс-контролю ризиків потребує розвитку і має бути адаптована до вимог сучасної міжнародної практики. Впровадження та ефективне здійснення комплаєнс-контролю ризиків сприятиме позитивній діловій репутації, мінімізації витрат та збереженню активів банку через систему фінансового моніторингу, який ґрунтується на зарубіжному досвіді.

Банки, які мають розроблені та впроваджені системи ризик-менеджменту, включають ризик-комплаєнс у перелік ризиків, застосовуючи інноваційні методи контролю ризику з обробкою великих

масивів інформації за системою комплаєнс-контролю, що забезпечить стабільну роботу фінансової установи.

Професійними тренінгами встановлено, що ризики, пов'язані з ВК/ФТРЗ, є зростаючими у фінансовій сфері, мають свої особливості і потребують компетентного фахового забезпечення, серед якого є аудиторські послуги.

3.3. Законодавство та судова практика щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг

Законодавче забезпечення фінансового моніторингу будується на врегулюванні різноманітних ризиків та одночасній випадковості появи тих чи інших прецедентів. Правова оцінка потребує вироблення усталених положень, які в майбутньому доцільно буде закріпити як норми законодавства про фінансовий моніторинг. Для дослідження цієї тематики проаналізовано судову практику, погляди науковців та нормативно-правові акти, що регулюють відповідні відносини.

Для дослідження судової практики ми використовуємо шаблон, відповідно до якого відмічали суб'єктів розрахункових правовідносин, права яких порушено; в чому полягало порушення; які правовідносини можуть бути об'єктом фінансового моніторингу; зміст ризику при проведенні відповідної розрахункової операції.

Розглянемо деякі судові рішення, які містять необхідну практику на досліджувану тематику.

Між недержавним банком та Товариством з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) укладено договір еквайрингу. 10.10.2014 р. до недержавного банку від іноземних банків – емітентів почали надходити вхідні претензії. Для їх відхилення він повинен був надати документи на підтвердження легітимності списання грошових коштів і участі держателя платіжної картки у здійсненній операції по його платіжній картці. Такими документами мали бути, зокрема, чеки платіжного терміналу, які у відповідності до умов Договору (п. 5.8)